

## Svět 20 let po Summitu Země a proces Rio + 20

Moldan, B.: *World 20 Years after Earth Summit and the Rio + 20 Process. Životné prostredie*, 2011, 45, 6, p. 283 – 285.

Brief journey through the origins of acceptance of environmental problems starting with Carson's *Silent Spring* (1962) followed by Meadows' *Limits to Growth*, the 1972 Stockholm UN Conference on Human Environment and Our Common Future (1987) is given. The Earth Summit in Rio de Janeiro in 1992 and its tangible results in particular Agenda 21 gave a huge impetus to the process. Several important events and processes that followed are singled out. Among them: the 1997 UN Special session leading to the World Summit on Sustainable Development (Johannesburg 2002), setting the Millennium Development Goals in 2000, Millennium Ecosystem Assessment project, economic growth debate, and finally the idea of the planetary boundaries (Rockström et al., 2009). The preparatory process of the Rio + 20 Summit and its main topics (Green Economy in the Context of Sustainable Development and Poverty Eradication, Institutional Framework for Sustainable Development) are briefly analyzed.

**Key words:** Environment, Earth Summit, Green Economy

Summit Země, který se konal roku 1992 v Riu de Janeiro, byl rozhodně přelomový; připomeňme základní události, které mu předcházely. Šedesátá léta přinesla v mnoha ohledech důležité společenské změny. Bylo to období studentských revolucí, „květinových dětí“ a mnoha dalších impulzů, a také období prvního poznání velké hrozby rostoucího znečištění životního prostředí. V roce 1962 vyšla mimořádná kniha Rachel Carsonové *Mlčící jaro* (Carson, 1962). V roce 1968 tehdejší generální tajemník OSN U Thant vyslal naléhavé varování, na jehož základě byla pak v roce 1972 ve Stockholmu uspořádána konference OSN na vysoké úrovni *O lidském životním prostředí*, která pojmenovala všechny významné problémy životního prostředí v globálním měřítku. Jejím heslem bylo *Pouze jediná Země*, jež výstižně zachycuje její hlavní poselství. Ve stejnou dobu vyšla známá kniha *Meze růstu* (Meadows et al., 1972), která zpochybnila slučitelnost hospodářského růstu s účinnou ochranou životního prostředí. Odpověď na tyto výzvy přinesla v roce 1987 *Naše společná budoucnost*: základním požadavkem je učinit rozvoj udržitelným (WCED, 1987).

Tento koncept rozvedl Summit Země důkladným způsobem. V Riu de Janeiro přijalo 178 států rozsáhlý recept na to, jak myšlenku udržitelného rozvoje uvést do života.

V průběhu náročných dvou let jednání, které Summitu Země předcházely, byla sjednána monumentální *Agenda 21*, která přinesla rozsáhlou škálu inovativních návrhů, jež měly naplnit vizi udržitelného rozvoje. Jejich 40 kapitol předkládá představu o tom, jakou má mít udržitelný rozvoj podobu, jak se ho má dosáhnout a jak má vypadat v jednotlivých zemích. Jednotlivé kapitoly se zabývají otázkami boje s chudobou, demografického vývoje ve světě, změny vzorců spotřeby či integrace témat životního prostředí do rozhodování. Jiné kapitoly se věnují specifickým sektorům (zemědělství, města a městská sídliště, biotechnologie a všechny základní složky životního prostředí), další průřezovým otázkám: věda a výzkum, vzdělávání, právo, informace či mezinárodní společenství. Summit Země do mezivládního procesu úspěšně zapojil velké společenské skupiny (ženy, děti a mládež, původní obyvatelé, nevládní organizace, místní samosprávy, pracující a odbory, obchod a průmysl, vědeckou a technickou komunitu, rolníky), které mají v *Agendě 21* své kapitoly a které od té doby v rámci OSN spolupracují s vládami států.

Summit Země v roce 1992 se konal pod titulem *Konference OSN o životním prostředí a rozvoji*. O tři roky později na něj navázal *Sociální summit* v Kodani, který k pomyslným dvěma pilířům udržitelného rozvoje

– ekonomickému a environmentálnímu – přidal třetí pilíř – sociální. Zdálo by se, že vše je vyřešeno. Avšak v roce 1997 se v New Yorku konalo *Zvláštní zasedání Valného shromáždění OSN* věnované zhodnocení výsledků, jichž se dosáhlo 5 let po Summitu Země. Toto jednání na nejvyšší úrovni vyznělo ve svém hodnocení globální situace velmi pesimisticky, například se v jeho závěrech konstatuje: *Ačkoliv ekonomický růst – posílený globalizací – dovolil některým zemím snížit podíl lidí žijících v chudobě, jinde se marginalizace zvýšila. V příliš mnoha zemích se ekonomické podmínky a veřejné služby zhoršily. Celkový počet lidí ve světě, kteří žijí v chudobě, se zvýšil. Prohloubila se nerovnováha v příjmech mezi jednotlivými zeměmi a rovněž i v jejich rámci, v mnoha zemích se zvýšila nezaměstnanost a silně se rozšířila propast mezi nejméně rozvinutými státy a ostatními zeměmi. Hodnocení environmentální situace vyznívá podobně nepříznivě: Stav globálního životního prostředí se nadále zhoršil a významné environmentální problémy jsou součástí socioekonomické struktury zemí ve všech regionech... Celkové trendy se zhoršují. Mnohé škodlivé emise, zejména toxických látek a skleníkových plynů stejně jako objemy odpadů, stále rostou, ačkoliv v některých vyspělých státech se určité emise snížily.*

V rámci tohoto zvláštního zasedání se všechny státy zavázaly, že přehodnotí svůj dosavadní vývoj, k čemuž by mělo pomoci vypracování strategií udržitelného rozvoje pro jednotlivé země. Tyto strategie měly být zhodnoceny na dalším summitu nazvaném *Světový summit udržitelného rozvoje*, který byl svolán na rok 2002 do jihoafrického Johannesburgu. Základní myšlenka tohoto summitu vycházela z toho, že koncepce udržitelného rozvoje je již dostatečně propracována a není třeba vymýšlet žádné nové více nebo méně převratné recepty. Summit potvrdil známé 3 pilíře udržitelného rozvoje, které charakterizovalo motto summitu *Lidé, planeta, prosperita*. Teoretické rámce je však nutno uvést v život. *Implementační plán*, který summit přijal, se zabývá konkrétními tématy: vymýcení chudoby, změna neudržitelných vzorců spotřeby a výroby, ochrana a management přírodních zdrojů, udržitelný rozvoj v globalizujícím se světě, lidské zdraví. Specificky se zabývá otázkami některých ohrožených regionů, Afrikou a malými ostrovními státy.

Poněkud mimo tuto sérii vrcholných konferencí, která začala ve Stockholmu, stojí *Summit tisíciletí*, který se konal v roce 2000 v rámci *Valného shromáždění OSN* v New Yorku. Na rozdíl od výše zmíněných vrcholných konferencí přinesl poměrně hmatatelný výsledek – *osm rozvojových cílů tisíciletí* v těchto oblastech: (1) chudoba a hlad; (2) základní vzdělání; (3) genderová problematika; (4) dětská úmrtnost; (5) zdraví matek; (6) HIV, malárie a další podobné choroby; (7) environmentální udržitelnost; (8) globální partnerství pro rozvoj. Široce definované oblasti jsou zpřesněny **21 konkrétními cíli**, které se sledují prostřednictvím **49 indikátorů**, a všech cílů má být dosaženo do roku 2015. V září 2010, kdy provedla OSN

rozsáhlé hodnocení dosavadního průběhu celého procesu, bylo sice konstatováno, že jen stěží bude stanovených cílů dosaženo v daném termínu, zároveň však byla kladně hodnocena skutečnost, že konkrétní cíle byly stanoveny, protože představují zřetelné vodítko pro opatření v jednotlivých zemích i v globálním měřítku.

Důležitým koncepčním přínosem se stal výsledek rozsáhlého projektu *Miléniového hodnocení ekosystémů*, který přinesl nový pohled na vztah mezi přírodními službami na jedné straně a lidským životem a jeho kvalitou na straně druhé. Zdůraznil mnoho vazeb mezi kvalitou lidského života (*well-being*) a ekosystémovými službami, které živá příroda a její ekosystémy poskytují lidskému hospodářství i lidem jako jednotlivcům. Výsledkem je nový pohled na definování environmentální udržitelnosti, kterou je možno pojímat jako zachování dostatečné úrovně ekosystémových služeb soustředěných do 4 kategorií: zásobovací (zdroje vody, potraviny, dřevo), regulační (udržení příznivého klimatu nebo samočištění vody či ovzduší), kulturní (estetický či rekreační potenciál) a podpůrné (např. tvorba půdy). Podmínkou pro uspokojivé fungování ekosystémových služeb je dobrý přírodní stav ekosystémů a jejich biologické rozmanitosti/biodiverzity. *Miléniové hodnocení* po mimořádně důkladné analýze dospělo k závěru, že úroveň ekosystémových služeb se v globálním měřítku zhoršuje, což nemůže být překvapením, protože jsou výrazně poškozeny prakticky všechny světové ekosystémy, které jsou jejich základem.

V posledních letech, zejména v souvislosti s globální ekonomickou krizí, která neustále ohrožuje světové hospodářství, se znovu intenzivně diskutuje o vztahu mezi hospodářským růstem a ochranou životního prostředí, nebo – jak můžeme říci terminologií *Miléniového hodnocení* – environmentální udržitelnosti. Připomeňme, že tento problém dramaticky otevřely *Meze růstu* publikované v roce 1972, na které byla nalezena odpověď v koncepci udržitelného rozvoje. Dnes se však všeobecně uznává, že vývoj v kterékoli zemi i globálně nemá plně udržitelný charakter v žádném ze tří pilířů, zejména není naplněn požadavek environmentální udržitelnosti. Nepřekvapuje proto, že se objevují studie, které docházejí k závěru, že hospodářský růst nemůže environmentální udržitelnost zachovat, což konstatovaly již *Meze růstu*. Studie mají často výmluvný titul (jako například *Prosperity without Growth* od Jacksona, 2009), ekonomové se snaží vytvořit modely, které by mohly vývojové trajektorie bez neustálého růstu smířit se standardním ekonomickým myšlením. Ovšem současná globální ekonomická realita i snahy vlád a mezinárodních organizací jako je OSN, Evropská unie či OECD míří k tomu překonat současnou ekonomickou krizi a co nejrychleji obnovit robustní hospodářský růst. Zdá se, že je to nezbytnost, jak zdůraznil v jedné ze svých nedávných prezentací jinak výrazný kritik současného ekonomického modelu výkonný ředitel UNEP Achim Steiner. Během příštích přibližně 30 let

světová populace dosáhne počtu 9 miliard a všichni tito lidé budou chtít slušně žít, mít dostatek potravin a všeho dalšího. Naplnit jejich stále rostoucí potřeby bez globálního ekonomického růstu je těžko představitelné.

Součástí řešení by mohlo být přijetí mezinárodně závazných pravidel ve formě mnohostranných úmluv, které by zajistily, aby se lidské aktivity v globálním měřítku odehrávaly v environmentálně bezpečném prostoru. Dilema růst – nerůst bychom nemuseli řešit, pokud tento environmentálně bezpečný prostor nebude opuštěn. Jedním z prostředků, jak toho dosáhnout, by se mělo stát uplatnění koncepce planetárních mezí. Johan Rockström se svými kolegy ze *Stockholm Resilience Institute* stanovil 9 kategorií vážných globálních environmentálních problémů, které jsou spojeny s planetárními mezemi (Rockström et al., 2009): (1) změna klimatu; (2) narušení ozonové vrstvy ve stratosféře; (3) kontaminace troposféry aerosolovými částicemi; (4) okyselování oceánů; (5) čerpání zdrojů sladké vody; (6) biogeochemické cykly dusíku a fosforu; (7) využití půd a ploch; (8) redukce biologické rozmanitosti; (9) nebezpečná chemická kontaminace.

Pro většinu planetárních mezí jsou navrženy indikátory, při jejichž překročení hrozí opuštění environmentálně bezpečného prostoru, jako je například maximální vzrůst teploty o 2 °C (ve srovnání se situací přelomu 19. a 20. století) nebo maximální 10 % redukce mocnosti ozonové vrstvy. Na vhodných indikátorech a na stanovení přípustných mezí se musí domluvit nejen vědecká obec, ale i světové společenství reprezentované vládami jednotlivých států. Dalším krokem je pak určit právně závazné nástroje, kterými je možno zabezpečit, aby se meze nepřekročily, a zapotřebí jsou rovněž metody monitoringu, zda jsou opatření prováděna a zejména, zda jsou účinná. Zřetelně náročný a složitý proces, ale alespoň některé dosavadní mezinárodní zkušenosti, jsou povzbuzující: Ve věci ochrany ozonové vrstvy se mezinárodní společenství dokázalo shodnout na všech potřebných krocích a výsledkem je naděje, že ozonová vrstva se dále nebude narušovat.

Celkově však současný vývoj potvrzuje, že udržitelný rozvoj zůstává stále nenaplněnou výzvou. Nepříznivý vývoj byl podkladem pro přijetí rezoluce Valného shromáždění OSN v prosinci 2009, kterou se rozhodlo o konání dalšího světového summitu s titulem *Konference OSN o udržitelném rozvoji, tzv. Rio + 20*. Zároveň bylo rozhodnuto, že summit bude mít dvě základní témata: (1) Zelená ekonomika v kontextu udržitelného rozvoje a odstranění chudoby; (2) Institucionální rámec pro udržitelný rozvoj.

Přijetí rezoluce zahájilo rozsáhlou přípravu summitu, který se má konat v červnu 2012 v Riu de Janeiro. Účastní se jí národní vlády, organizace OSN a další mezinárodní a mezivládní instituce i členové velkých společenských skupin včetně nevládních organizací. Evropská unie se plně zapojila do přípravy a soustředila se na obě témata

summitu. V souvislosti s potřebnou transformací současného ekonomického modelu na *zelenou ekonomiku* – to znamená takovou, která bude dlouhodobě udržitelná zejména po stránce environmentální – předložila takzvanou cestovní mapu s doporučeními pro konkrétní výstupy. Hned na začátku se zdůrazňuje, že především je nutno sestavit soubor indikátorů, který ukáže, zda se vývoj ubírá žádoucím směrem. Specifickými oblastmi, kterými se cestovní mapa zabývá, jsou: voda, potravinářství a zemědělství, energie, půda a udržitelné využívání území, oceány, rybolov, biodiverzita, chemikálie, materiály a odpady, rozvoj měst. Z průřezových otázek se Evropská unie zaměřuje mimo jiné na vzorce spotřeby a výroby, finanční otázky, dotace, ale i na spolupráci ve výzkumu. Ve věci institucionálního rámce pro udržitelný rozvoj se navrhuje transformace *Ekonomické a sociální rady OSN*, případně vytvoření zvláštního výboru OSN pro udržitelný rozvoj. Dále se navrhuje posílení UNEP (*Program OSN pro životní prostředí*) a jeho povýšení na specializovanou agenturu pro životní prostředí po vzoru *Světové obchodní nebo zdravotnické organizace*.

\* \* \*

Zatím nejsou zpracovány všechny návrhy týkající se stanovených témat *Rio + 20*. Vyplynou až po shrnutí všech příspěvků od jednotlivých států a institucí, které již byly zaslány (termín vypršel 1. 11. 2011). Některé konkrétní věci se však už začaly diskutovat. Mezi ně patří návrh připravit – v analogii se známými rozvojovými cíli tisíciletí – soubor *Cílů udržitelného rozvoje (Sustainable Development Goals)*, které by zřetelným způsobem definovaly a kvantifikovaly zamýšlený postup celosvětové transformace k udržitelnému rozvoji. Příprava závěrečných dokumentů je dosud na samém počátku, důležitá jednání o jejich podobě jsou teprve před námi. Zatím lze jen doufat v jejich úspěch.

## Literatura

- Carson, R.: *Silent Spring*. Middlesex : Penguin Books Ltd., 1962, 317 p.  
 Jackson, T.: *Prosperity without Growth*. London : Routledge, 2009, 278 p.  
 Meadows, D.H. et al.: *The Limits to Growth*. London : A Potomac Associates Book, Earth Island Ltd., 1972, 205 p.  
 Rockström, J. et al.: *A Safe Operating Space for Humanity*. *Nature*, 2009, 461, p. 472 – 475.  
 WCED (World Commission on Environment and Development): *Our Common Future*. Oxford : Oxford University Press, 1987, 400 p.

**Prof. RNDr. Bedřich Moldan, CSc., dr. h. c.,**  
*bedrich.moldan@czp.cuni.cz*  
**Centrum pro otázky životního prostředí Univerzity Karlovy, José Martího 2, 162 00 Praha**